

Thesis (PhD in History), Vinnytsia State Pedagogical University named after MykhailoKotsiubynsky. [in Ukrainian].

29. Krupyna, V. (2005). The Political Mood of the Population of Ukraine in the First Postwar Years (1945-1948). *Ukraine of the 20th Century: Culture, Ideology, Politics: A Collection of Papers*, 8, 191-197. [in Ukrainian].

30. Myshchak, I. (2010). Modern Historiography of Social and Political Transformations on the WestUkrainian Territories in the 2nd Half of 1940's – Early 1950's. *Scientific Notes of Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of NAS of Ukraine*, № 4, 426-436. [in Ukrainian].

31. Ostrovskyi, V. (2017). The Phenomenon of Ukrainian Resistance in the 2nd Half of the 20th Century. *Scientific Notes of Ternopil National Pedagogical University Named after Volodymyr Hnatyuk. History*, 2(1), 111-124. [in Ukrainian].

32. Pater, I. (2012). Galicians' Resistance to the Totalitarian Regime in the Postwar Period (1944-1953). *Ukraine: Cultural Heritage, National Consciousness, Statehood*, № 21, 607-627. [in Ukrainian].

33. Rabenchuk, O. (2007). Social Activity and Mood of Population of Ukraine in the Postwar Period (2nd Half of the 1940's – Early 1950's). *Ukraine of the 20th Century: Culture, Ideology, Politics: A Collection of Papers*, № 12, 324-339. [in Ukrainian].

34. Shlikhta, N. (2015). *The History of Soviet Society: Course Book*. Kharkiv: Acta. [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 09.09.20

O. I. Iliin, PhD Student, Lecturer
Izmail State University of Humanities, Izmail, Ukraine

THE ANTI-SOVIET MOOD OF URBAN POPULATION OF IZMAIL REGION OF UKRAINIAN SSR IN THE POST-WAR PERIOD (1944-1954)

The work researches essential reasons for spreading anti-Soviet public sentiments among local inhabitants of Izmail Region, Ukrainian Soviet Socialist Republic in the post-war period, describes their specific features and forms of counteraction to Soviet reformation and Communist totalitarian regime. Source basis of the said research is represented by documents of the Central State Archives of Public Organizations of Ukraine and the State Archives of Odessa Region. General reports and statements of activities from Regional Attorney Office Fund, SAOR, as well, as statistics data, reports and accounts in cases of special jurisdiction of Regional Attorney Office. Furthermore, reports of Soviet Administration and Communist Party figures, special notifications referring to armed force censorship, reports by PCHA about local inhabitants' sentiments, documentation describing the course of operation of kulaks' deportation. Documentation of Organization and Instruction Section of Communist Party of Ukraine Central Committee, CSAPO fund was also used: reports about the activities of military section of Communist Party Regional Committee, internal memoranda, statements of completed work.

Special attention has been paid to review of display of discontent in matters of religious policy, particularly, activities of underground religious associations. Author also describes resistance of the local population to mobilization to Soviet industrial enterprises, specified number of deserters from enterprises of military industry. Author also revealed and described social and political sentiments in the first months of Soviet power implementation and changes in such sentiments which occurred due to drop in social standards and housing problems. It was discovered also that illegal actions of local Communist Party and Soviet Administration and individual public figures formed additional factors, which contributed to popular discontent.

Keywords: sovietization, urban population, Izmail region, post-war period.

УДК 929:821.161.2-92.09 Мордовець Д.
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2020.146.5>

Т. Криницька, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ ДАНИЛА МОРДОВЦЯ

Розглядається процес становлення Данила Мордовця як письменника, літератора та публіциста, який залишив чималу творчу спадщину. Проаналізовано формування ліберально-демократичних поглядів письменника, його діяльність у російських журналах середини XIX ст., охарактеризована тематика та стилістичні особливості його творів. Розглядається співпраця Данила Мордовця з видавцями та редакторами тогочасних періодичних видань. Досліджено два періоди творчої діяльності Данила Мордовця: Саратовський та Санкт-Петербурзький. Особливу увагу приділено взаємозв'язкам письменника з тогочасними науковцями та громадськими діячами А. Красевським і М. Костомаровим. Розглянуто відгуки літературних критиків на твори Мордовця та з'ясовано їхнє ставлення до автора загалом, що дозволило виявити неоднозначність поглядів сучасників на художні, наукові та публіцистичні твори літератора.

Ключові слова: Д. Мордовець, М. Костомаров, публіцистика, жанри, письменники, стилі, література.

Постановка проблеми. Вагомий вплив на розвиток української та російської літератури мав історик і публіцист Данило Лукич Мордовець. Його творчість відіграє важливу роль у вивченні багатьох історичних процесів у розвитку світової літератури. Важливо відмітити, що життя та творчість Д. Мордовця не були предметом ґрунтовного дослідження українських істориків. Фактично, будучи автором багатьох відомих романів, таких як "Идеалисты и реалисты" (1876), "Великий раскол" (1878), "Царь и гетман" (1880), "Похороны" (1886) та повістей "Сидение раскольников в Соловках" (1880), "Мамаево побоище" (1881), "Сагайдачный" (1882), "Авантюристы" (1886) та багато інших, він був мало відомий інтелектуальній спільноті. Однак, від 1860-х рр., під впливом демократичного оточення, починають з'являтися його перші тематичні романи та повісті, присвячені політичній діяльності російського уряду. Слід зазначити, що протягом життя письменника його світогляд, як і напрями та сфери інтересів, неодноразово змінювалися. Це не дивно, оскільки на нього мало неабиякий вплив його інтелектуальне оточення, яке відіг-

рало значову роль у його письменницькій діяльності. Хоча в жодному разі не можна говорити про те, що Д. Мордовець був повністю підвладним чужій думці. Так, значне місце у творчості Д. Мордовця займає публіцистика, оскільки саме в цьому жанрі письменник і почав свою діяльність. Тому саме публіцистичні праці є найбільш суперечливими у його творчості.

Аналіз джерельної бази та публікацій. Джерельна база та історіографія проблеми є доволі широкими. Документи, що висвітлюють життя і творчий шлях Д. Мордовця, зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (ф. І: "Літературні матеріали", ф. Х: Архів Академії наук). Основними джерелами для статті виступили твори письменника та архівні неопубліковані матеріали, головним чином – його переписка з літераторами. Зокрема, варто виокремити такі роботи, як "Великий раскол" (1878), "Цар и гетман" (1880), які відображають початок публіцистичної кар'єри Д. Мордовця. Їхнє вивчення дає розуміння політичної ситуації в Російській імперії, ставленні церкви, підіймаються питання державної зради,

протистояння правлячих династій. Саме в романах автор уперше починає не лише описувати події, а й надавати їм власної оцінки та критики. Повісті "Сидение раскольников у Соловках" і "Мамаево побоище" написані радше в публіцистичному стилі й надають відомості саме про історичні події, без висловлення власної оцінки автором, хоч, безумовно, не можна виключати оціночний фактор, який накладається на будь-який факт. Вагому роль мають публікації журналу "Голос", у якому, завдяки рекомендаціям М. Костомарова, пощастило працювати Д. Мордовцю [23, с. 114]. Саме в цьому журналі автор висвітлює теми внутрішньої й зовнішньої політики, порушує слов'янське питання. Також у листуванні Мордовця з О. Краєвським і М. Костомаровим, простежуються його спроби описати політичні події, а саме становище російських жінок, позиції на Балканах, роль дворянства та багато інших суспільно-політичних процесів. До того ж Мордовець публікував історичні та критичні замітки в журналах "Русское слово", "Отечественные записки", "Вестник Европы", "Дело", "Исторический вестник та в газеті "Неделя". Особливу увагу читачів привернули монографія Мордовця "Пугачевщина" (1866) і вийшли окремими виданнями історичні описи "Самозванцы и понизовая вольница" (1867), "Гайдамаччина" (1870), "Политическое движение русского народа" (1871). У даних роботах автор хотів висвітлити минуле простого народу, їхні шляхи бідності, а також простежувати взаємозв'язок політичного життя і мислення тогочасного суспільства [23, с. 116].

Дослідженням публіцистичної діяльності Данила Мордовця займалися як українські, так і російські вчені. Окремі аспекти його становлення як літератора висвітлює у своїх роботах О. Устинов "Про початок формування літературного стилю Д. Мордовцева" [24], "Початок публіцистичної діяльності Данила Мордовцева" [23], де автор аналізує причини, які стали вирішальними у становленні Мордовця як літератора, а також окреслює його взаємозв'язки з видатними діячами літератури того часу, такими як М. Костомаров, М. Катковим. Важливо згадати про роботу В. Момота "Данило Мордовцев – письменник і демократ" [10], де автор детально аналізує життєвий шлях Д. Мордовцева, його захоплення, особливості літературного стилю, викладає матеріали особистих листувань Данила Лукича зі своєю дружиною, літераторами та політичними діячами. Праця П. Бикова "Д. Л. Мордовцев. Критико-біографічний опис" важлива своїми даними саме про публіцистичну діяльність Мордовця [2]. Автор намагається простежити шлях його публіцистичної діяльності в російських журналах і проаналізувати його листування з представниками місцевих газет і журналів, на які неофіційно працював Д. Мордовцев. Також вступна стаття Ю. Лебедева у виданні "Твори Данила Мордовцева" у 2 томах дає повний опис його життя: дитинства, зрілості, подій, які вплинули на його літературну кар'єру. До того ж автор подає інформацію про особливості публіцистичного стилю Д. Мордовця, що допомогло йому привернути увагу А. Краєвського, який співпрацював з ним протягом тривалого часу. Причому Ю. Лебедев наголошує, що не завжди колеги підтримували позицію Мордовця, проте прислухалися до його думки [8]. Ініціатором дослідження даної проблематики в українській історіографії став Ю. Музика, який у своїй статті "Данило Мордовець і Чернігівщина" охарактеризував становлення творчої лабораторії Д. Мордовцева в Україні [18]. До того ж цінними у вивченні літературної та публіцистичної діяльності Д. Мордовця є й інші роботи Ю. Музики: "Громадсько-політична та наукова діяль-

ність Д. Л. Мордовця (1830–1905)" [17] та "Мордовець: публіцистична діяльність" [19].

Однак варто наголосити, що в кінці 1980-х – початку 1990-х рр. починає зростати популярність історичної белетристики, що сприяло появі зацікавленості до діяльності Д. Мордовця. Натомість робіт, які б відображали саме творчість і напрями діяльності Д. Мордовця, немає. Виняток становлять книга О. Ю. Сорочана "Квазіісторичний роман в російській літературі XIX ст. Д. Л. Мордовцев" і кілька статей, у яких історичні твори Д. Мордовця розглянуті в контексті дослідження творів Л. М. Толстого, М. Ю. Лермонтова, М. Н. Загоскіна [21].

Мета статті. Розкрити процес формування та особливості публіцистичного стилю Данила Мордовця.

Основні завдання. Проаналізувати співпрацю Д. Мордовця з редколегіями періодичних видань, дослідити стиль написання його публіцистичних статей та заміток; охарактеризувати тематику робіт, написаних у середині 1860-х рр.; з'ясувати роль науковців і літературознавців у становленні Д. Мордовця як публіциста.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, Данило Мордовець – українець за походженням, хоч і написав більшість своїх творів російською. Попри те, що він за своє життя видав велику кількість романів, повістей і публіцистичних записок, він так і не став широковідомим серед сучасників. Його творами головню цікавилися літературознавці та письменники. Та, зважаючи на те, що його роботи наділені особливою оцінкою політичного та суспільного життя, російська влада пильно стежила за появою його нових творів. Так, ліберально-демократичні погляди письменника склалися багато в чому під впливом М. Костомарова, одного з найвизначніших українських учених XIX ст. Саме уявлення про народ як головну діючу особу всього історичного процесу були близькими для них обох і часто йшли в розріз із позицією офіційної науки тих років. Варто наголосити, що Д. Мордовець закінчив гімназію в Саратові, де в 1848–1857 рр. М. Костомаров перебував на засланнях як учасник забороненого владою Кирило-Мефодіївського товариства [23, с. 13]. Вважається, що саме М. Костомаров став "батьком" Данила Лукича в публіцистиці. Познайомила їх дружина Д. Мордовця Анна Пасхалова, яка допомагала М. Костомарову збирати народний фольклор. У своїх мемуарах М. Костомаров писав: "У травні того ж року [1856], повернулася з Петербурга моя давня знайома Анна Никанорівна, уже не пані Пасхалова, а пані Мордовцева; вона приїхала з молодим чоловіком, який щойно закінчив курс у Санкт-Петербурзькому університеті зі званням кандидата і з золотою медаллю; я скоро з ним зблизився і назавжди подружився" [7, с. 497]. Дружба з М. Костомаровим дала неабиякий поштовх молодому науковцеві у становленні його кар'єри. Так, після закінчення університету Д. Мордовець переїхав до Саратова, де він протягом нетривалого часу служив у губернському статистичному комітеті, а з 1856 р. редагував неофіційну частину газети "Саратовские губернские ведомости". Саме тут почали формуватися його літературні смаки та стиль. Його наукові інтереси залишалися незмінними протягом багатьох років; він публікував історико-статистичні нариси та етнографічні замітки ("Характеристика поволжского населения", "Местные заметки из летописи Саратова", "Опыт сбора моральной статистики" та ін.).

У цей період Д. Мордовець примкнув до табору любителів народного фольклору, представником якого, як відомо, був уже згадуваний М. Костомаров. Спільними зусиллями вони досліджували фольклор Поволжя й України загалом. Разом із М. Костомаровим, який від-

бував заслання в Саратові, Д. Мордовець підготував у 1854 р. "Малоросійський літературний збірник". До нього увійшли вірші М. Костомарова, зокрема поема про запорожців "Козаки і море" (українською мовою) та народні пісні в літературній обробці поетеси А. Н. Пасхалової, що стала восени 1854 р. дружиною Д. Мордовця [7, с. 499]. У поемі помітна його схильність до контамінації фольклорних джерел і стилізації. Так, етнографічно точні описи поєднувалися в них із ідилічним і романтичним пафосом. Водночас він публікував у "Саратовских губернських ведомостях" гострі фейлетони про побут і вдачі городян і провінційних поміщиків, підписуючись різноманітними псевдонімами [20, с. 5]. На сторінках "Саратовских губернських ведомостей" з'являються статті Д. Мордовця про ярмарки, що відбувалися в Саратові, про історичні та статистичні відомості повітових містечок і сіл, про заводське і промислове виробництво, будівництво залізниць, розвиток судноплавства, успіхи та недоліки в організації народної освіти. Значна кількість публікацій письменника присвячена історії Саратовського краю. Д. Мордовець друкує невідомі матеріали, що стосуються минулого Саратова, у двадцяти трьох номерах газети "Неделя" за 1861–1862 рр. публікується унікальний саратовський літопис, наводиться чимало історичних та статистичних даних [8, с. 22]. Історико-краєзнавчі роботи Д. Мордовця мають важливе значення не тільки для історії Саратовського Поволжя, де він провів значну частину життя, а й загалом для розвитку історіографії. Звернення до місцевих архівів, уміння вибудувати власну концепцію перебігу історичних подій зробили його праці надбанням загальноросійської історичної науки. Однак, як зазначали критики, деякі нариси Д. Мордовця відрізняються слабкістю і недбалістю наукового апарату. Це пов'язано з тим, що історик часто звертався не до документів, а до сили художньої уяви [5, с. 318].

Проте, попри захоплення фольклором і усною народною творчістю, Д. Мордовець усе ж такі плекав особливий інтерес до соціально-політичних тем, проблем народу, голоду; соціальні протистояння стали наріжним каменем більшості його робіт. Так, цінним довідником для дослідників діяльності земств стала книга Д. Мордовця "Десятиліття російського земства", де він одним із перших вивчає і описує цілу низку картин побутового життя, даючи безліч портретів помісних діячів. У своїх творах і статтях він активно підіймав проблеми економічного життя країни, питання діяльності земств, централізації переселенського руху, свободи друку, віротерпимості, проблем, які його хвилювали і про які він висловлювався з усією властивою йому щирістю та прямотою, "...то серйозно закріплюючи підписом свої думки і погляди, то висловлюючись у напівжартівливій формі вустами створеного ним Ескавіра Джемса Плумпудінга" [2, с. 34]. До речі, характерною особливістю творчості Д. Мордовця було послуговування псевдонімами в разі, коли це стосувалося гостросюжетних публіцистичних статей. Установлено, що він підписувався: Данило М. Сліпченко, Афродіта, Берні з Бердичева, Містер Плумпудінг [20, с. 2].

Варто зазначити, що саме після знайомства з М. Костомаровим у житті Д. Мордовця починається період активної публіцистичної діяльності. Так, той уперше сповіщає видавця А. Краєвського про таланти Д. Мордовцева, висилаючи йому статтю свого молодшого колеги про шкільну освіту в Стародавній Русі з таким коментарем: "По новизні фактів і по чіткому викладу ви імовірно вшануєте її увагою" [24, с. 113]. Стаття була опублікована в 1861 р. під заголовком "О российских школьных книгах" у часописі "Чтения в Ис-

торическом обществе истории и древностей российских при Московском Университете", а через рік вона ж була надрукована в університетській друкарні вже окремою брошурою [12, с. 707]. Слід зазначити, що Данило Мордовець у виборі своїх тем був досить прискіпливим. Він писав про те, що цікавило його як історика, як громадянина, про те, що сам вважав важливим у сучасній йому науці та політиці [14, с. 98]. Його творчий вибір не завжди задовольняв А. Краєвського, який нерідко відхиляв кореспонденцію Д. Мордовця. Останній писав: "...але як же вам не соромно так пропустити мої статті про Пугачовщину? Перші ж послані були ще в жовтні, ця повільність лякає мене так, що побоююся знову пропонувати Вам мої роботи, особливо, якщо ви розбагатіли співробітниками", – читаємо в листі редактору від 29 січня 1868 р. [23, с. 114]. Звісно, публікувалися далеко не всі матеріали, що вислав Д. Мордовець. Його зацікавленість подіями в Польщі та на Балканах, увага до потаємної російської історії часто зіштовхувалася з принциповістю А. Краєвського, який, за влучною оцінкою сучасників, "завжди відмінно знав для кожної даної хвилини, що потрібно писати, про що писати і як писати" [9, с. 115]. Проте, попри творчі розбіжності, стосунки Д. Мордовця та А. Краєвського залишалися дружніми та довірливими. Знайомство з А. Краєвським, безсумнівно, вплинуло на становлення Д. Мордовця як письменника. У своїх спогадах він віддає належне А. Краєвському як особистості, яка відіграла велику роль у "входженні" його в російську літературу [13, с. 92]. Він набув практичного досвіду публіциста, нехай не завжди сприятливого, проте мав можливість привертнути увагу загалом до тем, які його цікавили. Коло спілкування і широта охоплених ним тем дозволяли письменнику виходити на кожному етапі свого розвитку на якісно новий рівень у літературній та науковій творчості. Усе це свідчить, що Данило Мордовець був непересічним представником демократичної інтелігенції другої половини XIX ст.

Д. Мордовець також писав та редагував статті у газеті "Саратовские губернские ведомости" (1857–1858), а вже протягом 1859–1862 рр. виступає як журналіст столичних видань, зокрема газет "Русский дневник", "Русская газета", журналів "Русский вестник" та "Русское слово" [10, с. 217–222]. Слід наголосити, що тематика його праць завжди різною, однак він намагався висвітлювати ті теми, які раніше були маловивчені або ж за різних причин їх замовчували. Так, Д. Мордовець ставить питання про вивчення розбійницького руху на Дону у XVIII ст., однак його як публіциста приваблюють не керівники і можновладці, а "прости розбійники", у діях яких він бачить прояв "характеру цілої епохи" [12, с. 703].

Саме перебування Д. Мордовця в Саратові дало неабиякий поштовх у пошуку публіцистичних та історичних матеріалів. Справи земських судів, матеріали про катування кріпаків, про жорстокі поміщицькі розправи були вміщені в книгу "Накануне воли" (окреме видання 1889 р. було вилучено і знищено на вимогу цензури), за допомогою якої автор намагався створити власну концепцію розвитку країни та розкрити історичне підґрунтя проблем поміщицької Росії. У цій книзі, за словами Д. Мордовця, "народ виступає з його власною мовою, якою він скаржився на своє тяжке становище, давав свідчення, просив про помилування, про захист, про вольності" [20, с. 5]. У цій документальній книзі чітко простежується метод усієї історичної прози Д. Мордовця, як наукової, так і белетристичної: від документа, факту – до яскравого і узагальненого образу, від образу – до суспільно-історичної закономірності [6, с. 6]. До того ж особливістю його творчості є

те, що він намагається спиратися на свідчення народних мас, селян, а якщо очевидців певних подій немає, то активно залучає усну народну творчість і фольклорні надбання. Протягом усієї своєї літературної діяльності Д. Мордовець відстоював людські права, братство народів, рівність станів, свободу особистості. Він завжди був прихильником віротерпимості й у низці історико-побутових нарисів ставав на бік старообрядців, вірувань їхніх учителів і народних споконвічних переказів, захищаючи їхні права. Більшість його колег говорили, що він був захисником у журналістиці "людей стародавнього благочестя" [2, с. 35].

Із переїздом Д. Мордовця у 1873 р. до Петербурга його літературна діяльність набула більш окресленого публіцистичного напрямку. Так, він починає активно працювати в статистичному відділенні Міністерства шляхів сполучення, публікує в 1870-х рр. публіцистичні статті "Земство и его деяния", "Истинные причины самарского голода", "О культурных признаках русского народа" та ін. твори в журналах "Дело" та "Отечественные записки". Бурхливу полеміку викликала його стаття "Печать в провинции" (1875, № 9–10), у якій йдеться про обмеженість провінційної журналістики і в якій Д. Мордовець формулює "скромні завдання провінційного друку" [15]. Полеміка навколо статті розгорнулася на сторінках "Недели", "Нового времени" і "Отечественных записок" [25, с. 160]. Автор наголошував на тому, що слід вивчати життєві проблеми країни, доводити їх до загального відома, дати можливість населенню створювати економічну і культурну конкуренцію із центрами, з великими містами [4, с. 13]. Як свідчать дослідники, теорія Д. Мордовця відразу ж викликала одностайні заперечення з боку столичних періодичних видань. "Отечественные записки", "Голос", "Санкт-Петербургские ведомости" та багато інших газет і журналів помітили плутаність і непереконливість аргументації Д. Мордовця. Особливо категорично висловлювала свою незгоду до закону централізації народницька "Неделя". У провінції ж стаття Д. Мордовця породила справжню хвилю різноманітних виступів: "...мабуть, не було журналу і газети, навіть у найвіддаленішому кінці Росії, які не виявили б енергійного протесту проти "засилля столичної преси", проти "централістів" [4, с. 14]. Зміст відгуків провінційних журналістів зводився до того, що вони побачили у відкритому виступі столичного публіциста обмеження прав провінції й приниження їхніх публікаторських можливостей, і тому відстоювали своє право на існування, доводили життєву важливість провінційної журналістики, без якої і столична преса приречена на загибель [4, с. 15]. У 1877 р., відгукнувшись на пропозицію О. Суворіна, Д. Мордовець зацікавився жанром історичного роману. Протягом перших чотирьох років він написав вісім романів і повістей: "Идеалисты и реалисты", "Наносная беда", "Царь и гетман", "Двенадцатый год", "Лжедмитрий", "Великий раскол", "Сидение раскольников в Соловках", "Мамаево побоище". Ці твори були неоднозначно сприйняті критиками через високу популярність цього жанру і значну кількість творів, що побачили світ в ці роки [25, с. 161]. Відомий критик і публіцист М. Шелгунов оцінив літературний рівень творів Д. Мордовця як цілком відповідний загальному рівню вітчизняних історичних романів, яких в останні роки з'явилося в "непропорційно великій кількості" [26, с. 888]. Пріоритетне місце в творчості Д. Мордовця в цей період зайняла тема розколу. Вийшли його історичні монографії "Движения в расколе" (1874) і "Последние годы раскольнических скитов на

Иргизе" (1872). Художнім узагальненням зібраних документальних матеріалів стали повість "Сидение раскольников в Соловках" (1880) і роман "Великий раскол" (1884). Зіставляючи фанатизм розкольників і жорстокість їхніх переслідувачів, Д. Мордовець виділив в історії розколу найяскравіші епізоди (подвижництво Морозової та Авакума, самовідданий захист розкольниками Соловецького монастиря) і спробував поєднати в одному творі дуже різноманітні жанри: документалізм, історичну хроніку і мелодраму.

Однак Д. Мордовець так і не зміг знайти своє місце серед петербурзької письменницької громади, адже досить багато факторів були не на його користь; проте головну роль відіграв все-таки характер самого письменника – скромність і радикальність поглядів, що не дозволяли йому повною мірою займатися своєю діяльністю в столиці. Ще в 1860 р. за нього клопоталися друзі, адже відкрилася можливість зайняти місце професора на кафедрі історії Санкт-Петербурзького університету. Про це пише біограф Д. Мордовця П. Биков у передмові до петроградського видання "Полного собрания исторических романов, повестей и рассказов": "... якою б приємною не була пропозиція для Мордовця, він любив науку і вже вніс в цю область значний внесок цінних досліджень з історії Польщі, Малоросії та Пугачовщини, але, заглиблений у роботу в саратовських архівах, він ... не почув прохання друзів і відмовився від професури" [2, с. 33]. У своїх історичних працях Д. Мордовець перш за все описував простий народ. Він вважав, що ідеал історії полягає в "грунтовній, неупередженій і розумово-художньо намальованій картині того, як орав землю, вносив податі, відбував рекрутчину, радів і страждав російський народ, як він занепадав або розвивався, як часом він бунтував і розбишакував цілими масами, крав і бігав теж масами, тоді коли для частя його працювали генерали, полководці й законодавці" [2, с. 35]. У дослідженні зарубіжного вченого Дана Унгуріану зазначається, що Д. Мордовець бачив в основі будь-якого ладу дві протилежні сили – відцентрову і доцентрову. Він був прихильником доцентрових сил, їх він розглядав у своїх історичних творах, а за недооцінку ролі відцентрових сил в історичному процесі був підданий численній критиці [27, с. 129–130]. Основним протиріччям історичного розвитку Росії Д. Мордовець вважав збереження протягом багатьох століть такого суспільного устрою, за якого народні маси були позбавлені можливості проявити себе в громадській та творчій діяльності. Це призводило до масових народних збурень, які були "природним продуктом усієї Росії і плодом ненормального стану всього державного ладу" [13, с. 91]. Головний зміст історичного процесу, на думку Данила Лукича, становить повільна, поступова зміна державного устрою, повільне зростання політичної та громадської свідомості народу. Найбільший інтерес Д. Мордовця викликали народні рухи XVIII ст.: "Вивчаючи історичне життя російського народу та її більш-менш масові, стихійні прояви в минулому столітті, – писав він, – ми майже виключно змушені були зупинятися на темних її рельєфах, на явищах понизової вольниці, самозванщини всіх видів, пугачовщини і гайдамаччини" [5, с. 316]. Цікавили його також інші прояви народної активності. Документи, знайдені в Царицинській канцелярії, дозволили йому підготувати нарис про солдата Московського легіону Богомоллова, який оголосив себе в січні 1772 р. в Цариціні імператором Петром III [10, с. 212]. Інтерес Д. Мордовця завжди тягив до маловідомих історичних фактів, він намагався

викрити негативну діяльність багатьох діячів Росії. Ще і досі до маловивчених подій в сучасній історичній літературі належать нариси Д. Мордовця про отамана Іванова та осавула Юдіна, про отаманів Кулаги і Заметаєва, про розбійників Філіппова та Сучкова [5, с. 317].

Узагалі, протягом життя, творчість Д. Мордовця постійно піддавалася критиці з боку його колег, які вважали за необхідне вказати на помилки науковця. Літературний дебют Мордовця як автора "Малороссийского сборника" в 1859 р. викликав загалом позитивну оцінку критиків: О. Гатцука в газеті "Московские ведомости" [3] та М. Стороженка в журналі "Отечественные записки" [22]. В опублікованому відгуку в журналі "Основа" в 1861 р. на публікацію Д. Мордовця, присвячену становищу селян в Південно-Західній Русі XVI ст., було відзначено народницький характер дослідження, а також зайдано і певне соціологічне новаторство дослідника – "переклад пам'яток XVI ст. на сучасну мову". Разом із цим, критик вважав, що у роботі Д. Мордовця на фоні розкриття картини насильства з боку влади, недостатньо відображений аналіз внутрішнього життя народу. Цей відгук цінний тим, що акцентує увагу на науковобелетристичному характері опублікованого тексту Д. Мордовця. У 1869 р. на його статтю "Русские государственные деятели прошлого века и Пугачев" відгукнувся публіцист і етнограф О. Леопольдов, якого обурило "ліричне співчуття до самозванця Пугачова", яке, на думку критика, перетворювало статтю в "епічну поему". Головними звинуваченнями на адресу Д. Мордовця стали нібито допущені ним нападки на "порядок і тишу престолу" [25, с. 160]. Фактично, більшість статей Д. Мордовця не сприймалися тогочасними критиками, оскільки вони не завжди розуміли спроби автора викрити політику уряду. З іншого боку, необхідно наголосити, що сам Д. Мордовець не мав на меті проводити політичну пропаганду або піддавати сумніву правомірність діяльності уряду. Він вважав своїм прямим обов'язком висвітлювати правдиву ситуацію, яка складалася у регіонах Російської імперії, зокрема про становище селян, їхні прагнення та рівень життя.

У 1879 р. автор "Литературных очерков" газети "Новое время" В. Буренін присвятив творчості Д. Мордовця низку статей, у яких спробував визначити місце його історичних романів у тогочасній літературі, а також дати загальну оцінку творчості письменника. Указуючи на велику популярність історичної літератури, у статті "Два слова об историческом романе на отечественной почве" В. Буренін відніс Мордовця до "найбільш плідних" історичних письменників, і "найживішим, якщо не за внутрішнім художнім змістом, то за зовнішнім викладом" [1, с. 2]. Критик дав високу оцінку історичній ерудиції письменника, доведено, на його думку, "деякими монографіями" [25, с. 163]. Проте широке коло обраних Д. Мордовцем тем та їхнє гостре політичне звучання викликали часто різку реакцію неприйняття, що не дозволяло об'єктивно оцінювати як наукові, так і художні твори митця. Варто підтримати думку дослідника творчості Д. Мордовця, В. Момота, який вважав, що прижиттєва критика в особі С. Окрейца, П. Шебальського, В. Буреніна, М. Суботіна, М. Соколова принижувала значення творчості Д. Мордовця, указуючи на "суб'єктивізм в оцінці його творів" [10, с. 25]. Хоч певною мірою справедлива й інша думка В. Момота про те, що творчість Д. Мордовця "невіддільна від тієї боротьби ідей, яка велася в середині та другій половині XIX століття в Росії". Натомість полемічні відгуки дозволяють побачити найбільш гострі питання, до яких звертався

Д. Мордовець, а виявлення проєкцій цих "подрозників" в художніх творах письменника може привести до кращого розуміння авторського задуму [19, с. 83].

Отже, літературна творчість охоплювала всі боки життя письменника. Він присвячував літературі майже увесь свій вільний час. Варто зауважити, що неабияку роль у цьому відіграла й дружина Д. Мордовця Анна Пасхалова, яка також тяжіла до літератури та фольклору. Саме вона була його першою помічницею та "музою". Листування з рідними та близькими не лише сприяли відточуванню письменницької майстерності, а й дозволяли Д. Мордовцю повною мірою втілювати свої ідейно-естетичні уявлення про особливі цінності слова в "художньому світі" письменника [24, с. 112]. Фактично, вивчення особливостей стилю Д. Мордовця дозволяє висловити думку про деякий суб'єктивізм прижиттєвих критиків письменника, що звинувачували його в низькому літературному смаку і прагнули переконати читача в слабкому художньому рівні його творчості. Вважаємо, що багаторічна публіцистична діяльність Данила Мордовця у періодиці сприяла розвитку та утвердженню реалістичних і демократичних тенденцій, а його особисті погляди були співзвучними зі світоглядом революційних демократів. У виборі тематики творчості він був прихильником учених і послідовників прогресивного напрямку суспільно-політичної думки Росії другої половини XIX ст. [18, с. 189].

Висновки. Таким чином, історична публіцистика була важливою складовою літературного доробку Д. Мордовця. Протягом усього життя він намагався виступати поборником за права простого люду, неодноразово своїми "провокативними" працями підіймав дух українських і російських борців за свободу, спонукав до дії. Одним з основних напрямів журналістської діяльності Д. Мордовця стало публічне викриття вад і недоліків місцевої адміністрації, сваволі поміщиків-кріпосників. Протягом життя Данило Лукич обіймав посади редакторів багатьох періодичних видань, однак його кардинальні рішення часто були не до вподоби владі та науковим колам. Саме тому, як за його життя, так і після смерті, вийшло багато критичних відгуків на його твори. Загалом, протягом своєї діяльності автор сформував особливий публіцистичний стиль, який був притаманний власне Мордовцю, хоч не варто забувати, що більшою мірою він був прихильником саме ліберально-демократичного напрямку. На історичній публіцистиці Д. Мордовця позначилась еволюція його світогляду, яка відбулася під впливом М. Костомарова, М. Чернишевського, А. Краєвського, творчості Т. Шевченка. Багаторічна історико-публіцистична діяльність Д. Мордовця сприяла розвитку та утвердженню демократичних тенденцій у громадсько-політичному житті, оскільки він був прихильником прогресивного напрямку суспільно-політичної думки Росії другої половини XIX ст. Широкий спектр інтересів Д. Мордовця зумовив використання ним у своїй творчості різних публіцистичних жанрів: історичних нарисів, рецензій, спогадів, сатири, у яких Д. Мордовець не просто описував чи констатував факти, а роз'яснював, переконував, полемізував чи гостро викривав соціальну несправедливість.

Список використаних джерел

1. Буренін В. Два слова об историческом романе на отечественной почве / В. Буренін // Новое время. – 1879. – № 1161. – С. 2–3.
2. Быков П. Полное собрание исторических романов, повестей и рассказов Даниила Лукича Мордовцева с портретом автора и критико-биографическим очерком. Т. 1. / П. Быков. – Санкт-Петербург, 1914. – С. 3–38.

3. Гатцук А. О малорусском литературном сборнике Д. Мордовцева / А. Гатцук // Московские ведомости. – 1859. – № 59.
4. Жилыкова Н. Центр или провинция? Областная дискуссия в Сибирской печати 1870–1880-х годов / Н. Жилыкова // Вестник НГУ. История, филология. – 2010. – Вып. 6, т. 9. – С. 13–19.
5. Захаров В. Д. Л. Мордовцев и проблема народных движений XVIII в. в Нижнем Поволжье / В. Захаров // Вестник ТГУ. – 2011. – Вып. 2(94). – С. 315–319.
6. Исторический вестник. – 1905. – Вып. 2. – 1092 с.
7. Костомаров Н. Исторические произведения. Автобиография / Н. Костомаров. – К.: Изд. при Киев. гос. ун-те, 1990. – 736 с.
8. Лебедев Ю. Даниил Лукич Мордовцев / Ю. Лебедев // Мордовцев Д. Л. Сочинения : в 2 т. Т. 1. – М.: Худ. лит-ра, 1991. – С. 5–44.
9. Михневич В. Наши знакомые / В. Михневич // Фельетонный словарь современников. – Санкт-Петербург, 1884. – 152 с.
10. Момот В. Д. Л. Мордовцев – писатель-демократ: дис. канд. филол. наук / В. Момот; МГПИ. – Москва, 1984. – 240 с.
11. Момот В. Данило Лукич Мордовцев. Очерк жизни и творчества / В. Момот. – Ростов н/Д., 1978. – 125 с.
12. Мордовцев Д. Атаман Брагин и разбойник Зубакин / Д. Мордовцев // Русский вестник. – 1862. – № 2. – С. 703–730.
13. Мордовцев Д. Из переписки с Краевским / Д. Мордовцев // Новое слово. – 1894. – № 3. – С. 89–104.
14. Мордовцев Д. О русских школьных книгах XVII века / Д. Мордовцев. – Москва, 1862. – 102 с.
15. Мордовцев Д. Печать в провинции / Д. Мордовцев // Дело. – 1875. – № 9–10.
16. Мордовцев Д. Политические движения русского народа. / Д. Мордовцев. – Санкт-Петербург. – Т. 1, 1871. – 416 с.
17. Музыка Ю. Громадсько-політична та наукова діяльність Д. Л. Мордовця (1830–1905 рр.) / Ю. Музыка // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції "Історичні, соціологічні, політологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень", 17–18 жовтня 2014 р. – Херсон : Гельветика, 2014. – С. 65–69.
18. Музыка Ю. Д. Л. Мордовець і Чернігівщина / Ю. Музыка // Сіверянський літопис. – 2015. – № 1. – С. 188–194.
19. Музыка Ю. Д. Л. Мордовець: публіцистична діяльність / Ю. Музыка // Сіверянський літопис. – 2013. – № 3. – С. 80–85.
20. Русские писатели. Библиографический словарь. Т. 2: М – Я / под ред. П. Николаева. – М.: Просвещение, 1990. – 448 с.
21. Сорочан А. "Квазиисторический роман" в русской литературе XIX века. Д. Л. Мордовцев : монография / А. Сорочан. – Тверь : Марина, 2007. – 222 с.
22. Стороженко Н. О малорусском литературном сборнике (1859) Д. Мордовцева / Н. Стороженко // Отечественные записки. – 1859. – № 9.
23. Устинов А. Начало публицистической деятельности Д. Л. Мордовцева / А. Устинов // Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова. – 2012. – Вып. 3. – С. 113–116.
24. Устинов А. О формировании литературного стиля Д. Л. Мордовцева / А. Устинов // Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова. – 2013. – Вып. 4. – С. 111–115.
25. Устинов А. Творчество Д. Л. Мордовцева в русской критике 1850-х – 1900-х годов / О. Устинов // Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова. – 2014. – Вып. 1. – С. 159–164.
26. Шелгунов Н. Соловецкое сиденье: историческая повесть из времен начала раскола на Руси, Д. Мордовцева / Н. Шелгунов // Вестник Европы. – 1881 – № 8. – С. 887–892.
27. Ungurianu, D. Plotting History: The Russian Historical Novel in the Imperial Age / D. Ungurianu. – Madison, Wis.: Univ of Wisconsin Press. 2007. – 352 p.

References

1. Burenin, V. (1879). Two Words about a Domestic Historical Novel. *Newtime*, 1161, 2–3. [in Russian].

2. Bykov, P. (1914). A Complete Collection of Historical Novels, Stories and Narrations by Daniil Lukich Mordovtsev with a Portrait of the author and a critical biographical essay. Vol. 1, 3–38. [in Russian].
3. Gatscuk, A. (1859). On the Little Russian Literary Collection of D. Mordovtsev. – *Moscow Gazette*, 59. [in Russian].
4. Zhilyakova, N. (2010). Center or Province? Regional Discussion in the Siberian Press of the 1870's–1880's. *Novosibirsk State University Bulletin. Series: History and Philology*, 6(9), 13–19. [in Russian].
5. Zakharov, V. (2011). D. L. Mordovtsev and the Problem of National Movements in 18th Century in the Lower Volga Region. *Tambov University Review. Series: Humanities*, 2(94), 315–319 [in Russian].
6. *Historical Bulletin*. (1905). 2. [in Russian].
7. Kostomarov, N. (1990). *Historical Writings. Autobiography*. Kyiv: Kyiv State University Press. [in Russian].
8. Lebedev, Yu. (1991). *Daniil Lukich Mordovtsev*. In: D. L. Mordovtsev. Works in 2 Volumes. Vol. 1. Moscow: Belles Lettres. P. 5–44. [in Russian].
9. Mikhnevich, V. (1884). *Our Fellows. Feuilleton Dictionary of Contemporaries*. Saint Petersburg : Typography of Edward Goppe. [in Russian].
10. Momot, V. (1984). *D. L. Mordovtsev – Democrat Writer*. Unpublished Thesis (PhD in Philology), Moscow State Pedagogical Institute. [in Russian].
11. Momot, V. (1978). *Daniil Lukich Mordovtsev. Essay on His Life and Legacy*. Rostov: Rostov Book Publishing. [in Russian].
12. Mordovtsev, D. (1862). Ataman Bragin and the Robber Zubakin. *Russian Bulletin*, 2, 703–730. [in Russian].
13. Mordovtsev, D. (1894). From the Correspondence with Kraevsky. *New Word*, 3, 89–104. [in Russian].
14. Mordovtsev, D. (1862). *About Russian School Books of the 17th Century*. Moscow : Moscow University Press. [in Russian].
15. Mordovtsev, D. (1875). Printing in the Province. *Act*, 9–10. [in Russian].
16. Mordovtsev, D. (1871). *Political Movements of the Russian People*. Vol. 1. Saint Petersburg : Publishing of K. I. Plotnikov. [in Russian].
17. Muzyka, Yu. (2014). Socio-political and Scientific Activities of D. L. Mordovets (1830–1905). *Proceedings of the International Scientific and Practical Conference "Historical, Sociological, Political science: History, Current State and Prospects of Research"*, October 17–18, 2014. Kherson : Helvetica. P. 65–69. [in Ukrainian].
18. Muzyka, Yu. (2015). D. L. Mordovets and Chernihiv Region. *Siberian Chronicle*, 1, 188–194. [in Ukrainian].
19. Muzyka, Yu. (2013). D. L. Mordovets: Journalistic activity. *Siberian Chronicle*, 3, 80–85. [in Ukrainian].
20. Nikolaev, P. (Ed.). (1990). *Russian Writers. Bibliographic dictionary*. Vol. 2. Moscow : Enlightenment. [in Russian].
21. Sorochan, A. (2007). "Quasi-historical Novel" in Russian Literature of the 19th Century. D. L. Mordovtsev : A Monograph. Tver : Marina. [in Russian].
22. Storozhenko, N. (1859). About Little Russian Literary Collection (1859) of D. Mordovtsev. *Domestic Notes*, 9. [in Russian].
23. Ustinov, A. (2012). The Beginning of Journalistic Activity of D. L. Mordovtsev. *Bulletin of Nekrasov Kostroma State University*, 3, 113–116. [in Russian].
24. Ustinov, A. (2013). On the Formation of the Literary Style of D. L. Mordovtsev. *Bulletin of Nekrasov Kostroma State University*, 4, 111–115. [in Russian].
25. Ustinov, A. (2014). Legacy of D. L. Mordovtsev in Russian Criticism of the 1850's–1900's. *Bulletin of Nekrasov Kostroma State University*, 1, 159–164. [in Russian].
26. Shelgunov, N. (1881). Solovetsky Monastery Uprising : D. Mordovtsev's Historical Novel from the Time of the beginning of the Split in Russia. *Bulletin of Europe*, 8, 887–892. [in Russian].
27. Ungurianu, D. (2007). *Plotting History : The Russian Historical Novel in the Imperial Age*. Madison, Wis.: Univ of Wisconsin Press.

Надійшла до редколегії 24.09.20

T. Krynytska, PhD Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

FEATURES OF FORMATION OF DANYLO MORDOVETS' JOURNALISTIC STYLE

The article considers the process of formation of Danylo Mordovets as a writer and publicist, based on a rich legacy he left behind. The significant number of novels, publications, and notes make it possible to analyze the factors that formed Danylo Mordovets' liberal-democratic views, both in journalism and in fiction, as well as topics and questions raised in his articles in Russian magazines in the middle of the 19th century. In the study, we explore the scientific approaches that Danylo Mordovets used during his collaboration with publishers and writers in the periodicals of that time, along with stylistic features author practiced in the mid-60s of the 19th century. Another interesting subject of the article takes up the Saratov and St. Petersburg periods of Danylo Mordovet's creative activity. Particular attention paid to the relationships of Danylo Mordovets with famous at that time scientists A. Kraevsky and M. Kostomarov. The review of the articles of literary critics, who paid attention to both Mordovets' works and his personality in general, allowed to reveal the originality of the views of contemporaries on the artistic, scientific, and journalistic works of the writer.

Keywords: D. Mordovets, M. Kostomarov, journalism, genres, writers, styles, literature.